

Designing a Curriculum Model of Ethical Education in Primary Education Based on the Moral Teachings of the Holy Quran Based on Al-Mizan Interpretation

ARTICLE INFO

Article Type

Analytical Review

Authors

Vahid Reza Khalil Khani¹

Faezeh Nateghi²

Abdullah Rahimi³

How to cite this article

Vahid Reza Khalil Khani, Designing a Curriculum Model of Ethical Education in Primary Education Based on the Moral Teachings of the Holy Quran Based on Al-Mizan Interpretation *Journal of Quran and medicine*, 2019:4(2): 118-124

ABSTRACT

The purpose of this study is to design a model of moral education curriculum in primary education based on the moral teachings of the Holy Quran based on Al-Mizan interpretation. The research method is descriptive-analytical in that in order to identify the current situation of moral education in the formal curriculum of primary education, the method of qualitative content analysis is used and also to design the desired model of education curriculum. Ethical-based ethics of content analysis and hermeneutics and in the final stage or validation of the proposed model has been used the opinions of 10 experts in the study. The proposed model is about the four basic elements of the curriculum, namely: objectives, content and methods of curriculum organization, teaching-learning strategies and evaluation methods in moral education, which is one of the most important treasures while paying attention to the characteristics of the audience. Valuable educational Quran has benefited. The Quran and Quranic teachings are one of the important authorities in Iran for the moral education of students.

Keywords: Holy Quran, Moral Education, Curriculum

¹PhD Student, Islamic Azad University, Arak Science and Research Branch, Iran

²PhD in Curriculum Planning, Assistant Professor, Department of Curriculum Planning, Islamic Azad University, Arak Branch, Arak, Iran (Corresponding Author)

³PhD in Curriculum Planning, Assistant Professor, Department of Curriculum Planning, Islamic Azad University, Arak Branch, Arak, Iran

* Correspondence:

Address:

Phone: 09129519019

Email: f-nateghi@iau-arak.ac.ir

Article History

Received: 2019/03/25

Accepted: 2019/04/28

ePublished: 2019/05/24

در دوران آغازین ورود به مدرسه، عوامل مختلف آموزشی بر اخلاقی گرای و ارتقای آن موثر هستند، که می توان به معلم، مدیریت مدرسه، برنامه درسی، مشاوره و ... اشاره کرد. یکی از قابل توجه ترین عوامل، عامل برنامه درسی است چراکه باید محتوای دروس با سیاست های اخلاقی کشور و سند تحول بنیادین همخوانی داشته باشد. برنامه درسی، در واقع، یکی از اصلی ترین رویکردها در نظام تربیتی است و نقش مهمی در نتایج یادگیری دانش آموزان دارد (۲).

در بسیاری از کشورها برای بهره بردن بیشتر از محتوای برنامه های درسی، آنرا با ارزش های پذیرفته شده و معنویات در هم آمیخته اند (۳).

قرآن و آموزه های قرآنی یکی از مراجع مهم در کشور ایران برای تربیت و پرورش اخلاقی دانش آموزان است. برنامه درسی که بر اساس آموزه های اخلاقی قرآن باشد، نوعی از برنامه درسی است که خواهان رسیدن به سطوح بالاتر آگاهی و معنی دار کردن زندگی است. چنین کاری را می توان با ترکیب دانش و آموزه های قرآنی به حقیقت نزدیک کرد. برای این منظور باید از آموزه های اخلاقی قرآنی در مولفه های برنامه درسی دوران ابتدایی سود جست. این مولفه ها عبارتند از روش تدریس، محتوای آموزشی، آموزشگر و ارزشیابی است (۴).

عوامل متعددی بر برنامه درسی تربیت اخلاقی در مدارس ابتدایی موثر هستند، مومنی راد (۵)، روش های تدریس، سبک های یادگیری، نوع نظام برنامه ریزی درسی را از عوامل موثر قلمداد می کنند. محبی و همکاران (۶)، عوامل آموزشی با متغیرهای (مدرس، محتوا، ارزشیابی)، عوامل اجتماعی با متغیرهای (خانواده، رسانه و دوستان و همکلاسی ها) و عوامل اجتماعی با متغیرهای (مطالعه، رضایت از آموزش دینی) و عوامل جغرافیایی را از عوامل موثر بر اجرای برنامه درسی با رویکرد اسلامی در بین دانش آموزان بیان می کنند.

برای استفاده از آموزه های اخلاقی قرآن کریم و گنجاندن آن در محتوای دروس ابتدایی باید ابتدا درک کاملی از معنا و مفهوم آیات داشته باشیم. از اینرو، بهتر است از تفاسیر معتبر قرآن که به قلم افراد مشهور نگارش شده استفاده شود. یکی از این تفاسیر، تفسیر المیزان نوشته علامه محمد حسین طباطبایی است (۷).

جامعه ما نیازمند آن است تا ویژگی های تربیت اخلاقی مانند اعتماد، مشارکت، نوع دوستی، صداقت، دلبستگی به کار، روحیه مشارکت، ایجاد تعامل با یکدیگر ... تعریف، و برای تحقق آن فرهنگ سازی شود (۸). این فرهنگ سازی باید از ابتدایی ترین بخش اجتماعی شروع شود تا بتوان برای نسل های دیگر برنامه ریزی کرد.

پس می توان مدرسه و مقاطع ابتدایی تحصیل را از ضروری ترین مکان ها برای شروع تربیت اخلاقی دانست. اهمیت دوره ابتدایی در جهت رشد و شکوفایی استعداد دانش آموزان تا این اندازه اهمیت دارد که در تعریف نظام جدید آموزشی به دوره «اساس» نام گرفته است. به دلیل این اهمیت و نقشی که برنامه ریزان، معلمان و مدیران این مقطع تحصیلی در رشد تربیتی و آموزشی دانش آموزان به عهده دارند تا دوره های تحصیلی آینده شکل بگیرد، لازم است کارکردهای مهم این دوره از نگاه فعالیت آموزشی و پرورشی، محتوای برنامه درسی، روش های تدریس، شناخته شود تا جایگاه فعالیت مدیران و معلمان مجال بررسی پیدا کند (۹). از اینرو، پژوهش حاضر برای کمک به بهبود برنامه درسی تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی با رویکرد قرآنی و تفسیر المیزان، به شناسایی

طراحی الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش ابتدایی بر مبنای آموزه های اخلاقی قرآن کریم بر اساس تفسیر المیزان

وحیدرضا خلیل خانی

گروه علوم تربیتی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک،

ایران

فائزه ناطقی

گروه علوم تربیتی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک،

ایران، (نویسنده مسئول)

عبدالله رحیمی

گروه علوم تربیتی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک،

ایران

چکیده

هدف: هدف این پژوهش طراحی الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش ابتدایی بر مبنای آموزه های اخلاقی قرآن کریم بر اساس تفسیر المیزان است.

مواد و روش ها: روش پژوهش از نوع توصیفی - تحلیلی می باشد به این صورت که به منظور شناسایی وضعیت فعلی تربیت اخلاقی در برنامه درسی رسمی آموزش و پرورش دوره ابتدایی از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده و همچنین به منظور طراحی الگوی مطلوب برنامه درسی تربیت اخلاقی مبتنی بر قرآن از روش تحلیل محتوا و هرمونتیک و در مرحله پایانی یا اعتبارسنجی الگوی پیشنهادی از نظرات ۱۰ تن از متخصصان موضوع پژوهش استفاده شده است.

یافته ها: الگوی پیشنهادی در مورد چهار عنصر اساسی برنامه درسی یعنی: اهداف، محتوا و روش های سازماندهی برنامه درسی، راهبردهای یاددهی - یادگیری و روش های ارزشیابی در تربیت اخلاقی می باشد که ضمن توجه به ویژگی های مخاطبان این دوره از مهم ترین گنجینه ارزشمند تربیتی، قرآن بهره مند گردیده است.

نتیجه گیری: قرآن و آموزه های قرآنی یکی از مراجع مهم در کشور ایران برای تربیت و پرورش اخلاقی دانش آموزان است.

کلیدواژه ها: قرآن کریم، تربیت اخلاقی، برنامه درسی، الگو،

تفسیر المیزان

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۱/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۲/۱۸

*نویسنده مسئول: f-nateghi@iau-arak.ac.ir

مقدمه

انسان موجودی مرکب از قوای متعدد و متضاد است. او تمایلات فطری و غریزی دارد، همان طور که از قدرت تعقل و اختیار و اراده بهره مند است، راه رسیدن به کمال و سعادت حقیقی او نیز، برقراری تعادل میان این قوای درونی است، اما عواملی وجود دارند که سبب مسدود ساختن راه کمال و بی بهره ساختن انسان از هدایت الهی و در نتیجه انحطاط اخلاقی می شوند. هوای نفس برای رفع تمایلات غریزی و مادی یکی از آن عوامل است، دیگری را می توان دنیاپرستی دانست (۱).

بر اساس تفسیر و تحلیل محتوای آیات قرآن و مصاحبه با متخصصان مؤلفه‌های زیر به عنوان مهمترین مؤلفه‌های تربیت اخلاقی مورد نظر قرار گرفتند.

آموزش این مؤلفه در برنامه درسی تربیت اخلاقی مبتنی بر قرآن کمک می‌کند تا از همان آغاز شکل‌گیری هویت و شخصیت فراگیران نسبت به مسائل و موضوعات پیرامون خود حساس باشند و از بی‌تفاوتی اجتناب نمایند و نسبت به سرنوشت خود و سایر اعضای جامعه مسئول و پاسخگویی وظایف و حقوق خویش باشند.

نقد ورزی و علم آموزی: شما کسانی هستید که درباره آنچه نسبت به آن آگاهی داشتید بحث و گفتگو کردید ولی چرا درباره آنچه به آن آگاهی ندارید، بحث و گفتگو می‌کنید؟ ها اتم هؤ لاء حاجتم فیما لکم به علم فلم تحاجون فیما لیس لکم به علم. ای کسانی که ایمان آورده اید اگر شخص فاسقی خبری برای شما بیاید درباره آن تحقیق کنید، مبادا در صورت عمل کردن بدون تحقیق به گروهی از روی نادانی آسیب برسانید، و از کرده خود پشیمان شوید (۲۶۶ و ۲۶۹ بقره، ۴۹، ۶۵، ۱۱۸، ۱۹۰ آل عمران، ۶ حجرات، ۸۳ نساء، ۸۵ اعراف، ۱۱، ۱۲ نحل، ۸۳ شعراء، ۲۷ نمل، ۴، ۳ علق، ۱۲ مریم، ۱۱ مجادله، ۱۲۱ توبه، ۱۶۴ آل عمران، ۳۰، ۲۸۲ بقره).

توجه به این مؤلفه در برنامه درسی تربیت اخلاقی موجب می‌شود که دانش آموزان برای تشخیص درست از نادرست و حق از باطل به تحقیق و تفحص بپردازند و هر موضوعی را بدون بررسی نپذیرند البته لازمه نقد و نقادی فراگیری علم و دانش می‌باشد و در واقع علم و دانش پیش نیاز نقادی می‌باشد.

تواضع و فروتنی: برای پیشرفت و پیروزی بر مشکلات دو رکن اساسی لازم است، یکی پایگاه نیرومند درونی و دیگر تکیه گاه محکم برونی، این دو رکن اساسی با تعبیر صبر و نماز اشاره شده است (۴۵، ۸۵، ۲۳۸ بقره، ۴۳ آل عمران، ۳۶، ۳۷ اسراء، ۱۹، ۳۳ لقمان، ۱۳۴ آل عمران).

صبر آن حالت استقامت و شکیبائی و ایستادگی در جبهه مشکلات است، و نماز پیوندی است با خدا و وسیله ارتباطی است با این تکیه گاه محکم. توجه به نماز و راز و نیاز با پروردگار نیروی تازه‌ای در انسان ایجاد می‌کند و او را برای رویارویی با مشکلات نیرو می‌بخشد.

تعقل و اندیشه ورزی: کتاب آسمانی را می‌خوانید آیا هیچ فکر نمی‌کنید (۷۳، ۱۶۴، ۲۱۹، ۲۴۲ بقره، ۷، ۱۹۱ آل عمران، ۳۲، ۵۰ انعام، ۱۷۶ اعراف، ۲۲ انفال).

غالباً عقل در مواردی به کار می‌رود که ادراک و فهم با عواطف و احساسات آمیخته گردد و به دنبال آن عمل باشد. در تفسیر المیزان تعقل، در زمینه‌هایی استعمال می‌شود که به دنبال درک و فهم، انسان وارد مرحله عمل گردد، آیا در زمین سیاحت نکردند تا دل‌هایی داشته باشند که به وسیله آن بفهمند شاهد این گفتار است.

مشارکت: شما بجای اینکه دست به هم دهید تا از دشمنان سابق و دوستان امروز خود انتقام بگیرید باید دست اتحاد در راه نیکی‌ها و تقوا به یکدیگر بدهید نه اینکه تعاون و همکاری برگناه و تعدی نمائید. طبق اصل کلی اسلامی مسلمانان موظفند در کارهای نیک تعاون و همکاری کنند ولی همکاری در اهداف باطل و اعمال نادرست و ظلم و ستم، مطلقاً ممنوع است، هر چند

مؤلفه‌های این نوع برنامه درسی، عوامل موثر بر آن و ساز و کارها و موانع و تسهیل‌گرها می‌پردازد و قصد دارد به این سوال اساسی پاسخ دهد که برای اجرای برنامه درسی تربیت اخلاقی در آموزش ابتدایی بر مبنای آموزه‌های اخلاقی قرآن کریم بر اساس تفسیر المیزان، چه الگویی می‌توان طراحی کرد؟

مواد و روش

پژوهش حاضر کیفی می‌باشد، چرا که پیچیدگی‌های نوع انسانی و تربیت وی با روش‌های کمی ناقص و نارسا خواهد بود و از طرف دیگر به دلیل پژوهش در خصوص قرآن به عنوان مهم‌ترین منبع این پژوهش استفاده از روش‌های کمی نمی‌تواند مفید و مناسب باشد و پاسخگویی کامل سؤالات پژوهش باشد. در ارتباط با روش‌های به کار گرفته شده از تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است تا اکثر پیام‌های موجود در متن کتاب‌های مورد مطالعه دریافت شود. سپس از تحلیل محتوای کیفی آیات و تفاسیر و سپس هرمنوتیک که مبتنی بر تحلیل محتوای متن می‌باشد و برداشت تربیتی از متون دینی می‌باشد استفاده گردیده است و در نهایت جهت اعتبارسنجی الگوی کسب شده از روش مصاحبه با صاحب‌نظران استفاده گردیده است.

جامعه آماری پژوهش از چند منظر قابل بررسی است. نخست آن که بخشی از پژوهش حاضر با روش مصاحبه انجام شد و در این خصوص نظر متخصصان برنامه‌ریزی درسی و سایر صاحب‌نظران مرتبط با موضوع، استفاده شده است که از میان متخصصان مذکور تعداد ۲۰ نفر جهت شناسایی مؤلفه‌های اساسی تربیت اخلاقی در قرآن و عناصر الگوی مطلوب انتخاب شدند. روش نمونه‌گیری پژوهش، هدفمند زنجیره‌ای ۱ یا گلوله برفی ۲ است، بوده است، برای دستیابی به افراد نمونه با افراد مطلع مشورت شده است تا آنها مورد مناسب تحقیق را معرفی نمایند.

در قسمت مربوط به تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های درسی مقطع ابتدایی، کتاب‌های تعلیمات اجتماعی و هدیه‌های آسمانی که به موضوع تربیت اخلاقی مرتبط می‌باشند به عنوان جامعه آماری مورد شناسایی قرار گرفتند هر چند کتب فارسی هم می‌توانست به طور مستقیم مورد تحلیل قرار گیرد اما به طور غیرمستقیم از نتایج سایر پژوهش‌ها در این مورد استفاده شده است که یافته‌های ناشی از تحلیل محتوای کتب مورد تحلیل را تحکیم می‌بخشند. سپس به منظور درک مفهوم و مبانی نظری تربیت اخلاقی و تبیین عناصر الگوی پیشنهادی و ارائه الگوی نهایی برنامه درسی تربیت اخلاقی از جمله اهداف، محتوا، روش‌های آموزشی و شیوه ارزشیابی از آیات قرآن و سپس تفاسیر آیات مورد نظر، استفاده شده است (هرمنوتیک تربیتی). سپس جهت شناسایی مؤلفه‌های اساسی تربیت اخلاقی و همچنین اعتباریابی الگوی پیشنهادی از نظر متخصصان استفاده شده است.

یافته‌ها

مؤلفه‌های اساسی در برنامه درسی تربیت اخلاقی مبتنی بر قرآن در مقطع ابتدایی کدام است؟

1 chain sampling

2 snowball sampling

خرافی را از این طریق به کلی ازمغز آنها بیرون کند (۱۷۷ بقره، ۱۹ مائده، ۶۹ یونس، ۲۳، ۲۴ احزاب). آموزش این مؤلفه فضای طبیعی و اجتماعی جامعه را سالم و ایمن می‌سازد چرا که فرد در بستر اجتماع انسانی و طبیعت پیرامونی رشد و نمو می‌کند و به سمت کمال و خود شکوفایی پیش می‌رود.

صدق و راستی: تمام نیکی‌ها را می‌توان در صدق و راستی خلاصه کرد. کسانی که بر خدا افترا می‌بندند و دروغ می‌گویند هرگز روی رستگاری را نخواهند دید. خداوند صادقان را به خاطر صدقشان پاداش دهد، و منافقان را هرگاه بخواهد عذاب کند و یا (اگر توبه نکنند) ببخشد و توبه آنها را بپذیرد، چرا که خداوند غفور و رحیم است (۴۰، ۱۷۷ بقره، ۱ مائده، ۵۶ انفال، ۲۰ رعد، ۹۱ نحل، ۳۴ اسراء، ۸ مومنون).

آموزش صداقت در اندیشه، گفتار و رفتار سلامت فرد و جامعه را تضمین می‌نماید و موجبات سعادت فرد و جامعه را به دنبال خواهد داشت.

وفای به عهد: آنها کسانی هستند که امانت‌ها و عهد خود را مراعات می‌کنند. حفظ و ادای امانت و پایبند بودن به عهد و پیمان در برابر خالق و خلق از صفات بارز مؤمنان است (۶۳ نساء، ۳۵ اسراء، ۴۶ فصلت، ۲۱ طور).

نعمت‌های مختلف خدا هر یک امانتی از امانات او هستند، آئین حق، کتب آسمانی، دستورالعمل‌های پیشوایان راه حق، اموال، فرزندان، پست‌ها، مقام‌ها، همه امانت‌های اویند که مؤمنان در حفظ و ادای حق آنها می‌کوشند. پایبند بودن به تعهدات و حفظ و ادای امانات از مهمترین پایه‌های نظام اجتماعی بشر است و بدون آنها هرج و مرج در سرتاسر جامعه به وجود خواهد آمد، به همین دلیل حتی افراد و ملت‌هایی که اعتقاد الهی و مذهبی نیز ندارند برای مصون ماندن از این هرج و مرج اجتماعی ناشی از خیانت در عهد و امانت، خود را موظف به انجام این برنامه می‌دانند.

آموزش آن به کودکان دبستانی از یک طرف موجب می‌شود افراد در قبال پیمانی که می‌بندند پاسخگو باشند و از طرف دیگر موجب قوام و دوام اجتماع می‌گردد و گرنه اجتماع انسانی که به تعهدات خویش در قبال افراد جامعه وفادار نیستند هرج و مرج و بی‌نظمی را به دنبال خواهد داشت و موجب خصومت، نزاع و درگیری در جامعه خواهد شد.

انصاف در گفتار و کردار: اینها کسانی هستند که خداوند اسرار درون دل‌های آنها را می‌داند ولی به پیامبر خود دستور می‌دهد که از مجازات آنها صرف‌نظر کن. پیامبر (ص) همواره با منافقان به خاطر اظهار اسلام کردن تا آنجا که ممکن بود مدارا می‌کرد، زیرا مأمور به ظاهر بود و جز در موارد استثنائی آنها را مجازات نمی‌کرد. هنگامی که با پیمان‌خیزی را می‌سنجید حق آن را اداء کنید و با میزان و ترازوی صحیح و مستقیم وزن کنید. چرا که این کار به سود شما است، و عاقبت و سرانجامش از همه بهتر است (۱۵۹ آل عمران، ۳۸ شوری) با آموزش این مؤلفه دانش‌آموزان نسبت به وظیفه‌ای که برعهده گرفتند مسئول و پاسخگو باشند و همیشه ناظری درونی را بر اندیشه و عمل خویش حاکم بدانند و خود را به واسطه وجدان و قاضی درونی کنترل نمایند و حتی در اندیشه خود نیز تجدید نظر نمایند و از افکاری که موجبات شقاوت آنان را فراهم می‌کند اجتناب نمایند و حتی در قضاوت و اندیشه نسبت به دیگران به

مرتکب آن دوست نزدیک یا برادر انسان باشد (۲ مائده، ۱۹ اسراء).

بنابراین آموزش مشارکت کردن در مسائل فکری و عملی به کودکان دبستانی می‌تواند روحیه کار گروهی و با هم کار کردن را در آنان تقویت و تثبیت نماید و این موضوع هم‌افزایی را به دنبال خواهد داشت.

پرهیز از بی‌عدالتی: قرآن به تمام افراد با ایمان فرمان می‌دهد که قیام به عدالت کنند. یا ایها الذین آمنوا کونوا قوامین بالقسط. قوامین جمع قوام صیغه مبالغه به معنی بسیار قیام کننده است، یعنی باید در هر حال و در هر کار و در هر عصر و زمان قیام به عدالت کنید که این عمل خلق و خوی شما شود، و انحراف از آن بر خلاف طبع و روح شما گردد (۸۵، ۱۳۵ نساء، ۴۲ مائده، ۷۶ نحل، ۹ حجرات، ۳، ۸۳، ۱۷۷، ۱۸۴ بقره).

آموزش درستکاری و پرهیز از بی‌عدالتی به کودکان دبستانی ضامن توسعه پایدار و سلامت فردی و اجتماعی جامعه خواهد بود و اعتماد عمومی را افزایش می‌دهد، زیرا بی‌عدالتی پایه‌های یک جامعه را سست و لرزان می‌سازد و موجبات بی‌اعتمادی افکار عمومی را فراهم می‌سازد.

کمک به نیازمندان: انسان پرهیزگار نه تنها از اموال خود، بلکه از علم و عقل و دانش و نیروهای جسمانی و مقام و موقعیت اجتماعی خود (تمام سرمایه‌های خویش) به آنها که نیاز دارند می‌بخشد، بی آنکه انتظار پاداشی داشته باشند (۸۳ بقره، ۳۶ نساء، ۲۶ اسراء، ۳۴، ۳۵ توبه، ۴۲ بقره، ۲۵ حدید، ۸۵ اعراف).

آموزش کمک به نیازمندان به کودکان دبستانی فقر و شکاف طبقاتی از بین خواهد رفت، آنان می‌آموزند که نیازمندان هم بخش قابل ملاحظه‌ای از جامعه هستند که بی‌توجهی به آنها همه افراد جامعه را دچار آسیب اجتماعی می‌سازد.

احترام اجتماعی: این مؤلفه یک سلسله از حقوق اسلامی را اعم از حق خدا و حقوق بندگان و آداب معاشرت با مردم را بیان داشته است: نخست مردم را دعوت به عبادت و بندگی پروردگار و سپس تأکید فراوان به صلح و احسان و نیکی به یکدیگر می‌کند، اسلام می‌خواهد علاوه بر پیوند وسیعی که در میان تمام افراد بشر به وجود آورده، پیوندهای محکمتری در میان واحدهای کوچکتر به نام فامیل و خانواده به وجود آورد تا در برابر مشکلات و حوادث یکدیگر را یاری دهند و از حقوق هم دفاع کنند. سپس اشاره به حقوق یتام کرده، و افراد با ایمان را توصیه به نیکی در حق آنها می‌کند (بقره، ۱۶۸، ۱۷۲).

آموزش حقوق و وظایف اجتماعی در همه ابعاد در دوره ابتدایی آموزش و پرورش تمام اعضای یک جامعه را به هم پیوند می‌دهد و موجبات اتحاد ملی و حتی بین‌المللی و نوع دوستی را فراهم می‌سازد و جامعه را از بی‌تفاوتی نجات می‌دهد چرا که بی‌تفاوتی افراد جامعه سقوط جامعه را به دنبال خواهد داشت.

حفاظت محیط زیست: ای مردم از آنچه در زمین است حلال و پاکیزه بخورید و از گام‌های شیطان پیروی نکنید، که او دشمن آشکار شما است. نعمت‌های الهی را وسیله‌ای برای اطاعت و بندگی قرار دهید نه طغیان و فساد در ارض. بدون دلیل نعمت‌های حلال را بر خود ممنوع می‌ساختند و این عادت به طوری در آنها نفوذ کرده بود که همچون وحی آسمانی تلقی می‌شد و گاه آن را صریحاً به خدا نسبت می‌دادند، قرآن می‌خواهد این افکار

سطح اطلاعات عمومی و حفظ و تکرار یک مطلب یا موضوع مؤلفه‌های مطرح شده است و از سطوح بالای طبقه‌بندی دانش همچون تجزیه و تحلیل، خلافت و ارزشیابی اثری وجود ندارد و سطوح پایین شناختی دانش‌آموزان را پرورش می‌دهد و سطوح نگرشی و مهارتی مغفول واقع شده است و از محتوا و فعالیت هایی که دانش آموز با موضوعات اخلاقی همراه با تعقل، اندیشه‌ورزی و نقدورزی درگیر شود اثری وجود ندارد.

الگوی مطلوب پیشنهادی در خصوص برنامه درسی تربیت اخلاقی مبتنی بر قرآن در دوره ابتدایی آموزش و پرورش، تا چه اندازه معتبر است؟

تلاش گردید با چند بعدی کردن پژوهش یا نگاه همه جانبه، اعتبار یافته‌ها افزایش یابد، که از روش مصاحبه، به منظور اعتبار سنجی استفاده گردید. بدین منظور از نظر تخصصی ۱۰ نفر از صاحب نظران و متخصصان مربوط به موضوع پژوهش و به طور خاص تعلیم و تربیت، برنامه درسی و علوم قرآنی و معارف اسلامی استفاده گردید. بنابراین الگوی به دست آمده در اختیار مصاحبه شونده‌گان قرار گرفت و سپس مصاحبه در خصوص اخذ نظرات آنها به عمل آمده و نظرات مصاحبه شونده‌گان در خصوص چهار عنصر اساسی الگوی پیشنهادی (هدف، محتوا، روش‌های آموزش و روش‌های ارزشیابی) به شرح زیر می باشد:

داده‌های به دست آمده از مصاحبه با متخصصان نشان داد که هدف‌های انتخاب شده برای برنامه درسی تربیت اخلاقی مبتنی بر قرآن مناسب و مطلوب هستند و اهداف و مؤلفه‌های ذکر شده در الگوی پیشنهادی نیازهای حال حاضر جامعه ما می باشند که لزوم توجه برنامه ریزان آموزشی و درسی به این اهداف را در آموزش و پرورش کودکان دبستانی می‌طلبد.

یکی از مصاحبه شونده‌گان در خصوص هدف مسئولیت‌پذیری اجتماعی و نوع دوستی تحت یک عنوان اشاره نمودند که چنانچه هدف مذکور تحت دو عنوان مستقل قرار می‌گرفتند مناسب‌تر به نظر می‌رسید.

در خصوص محتوا و روش‌های سازماندهی محتوا کلیه صاحب‌نظران با موارد و روش‌های مطرح شد موافق بودند و آنها را مطلوب الگوی پیشنهادی می‌دانستند.

در مورد عنصر روش‌های آموزش در برنامه درسی تربیت اخلاقی دو نفر از متخصصان متذکر شدند که روش آموزش مستقیم و بی‌واسطه می‌تواند با روش‌های دیگر ترکیب شود و در دل آنها قرار گیرد و همچنین اشاره داشتند که روش‌های اندرزگویی و داستان‌سرایی و تمثیل می‌تواند با هم ترکیب شود.

در ارتباط با روش‌های ارزشیابی دو نفر از متخصصان یاد آور شدند موارد: الف: قرآن و پیامبر ب: ارزشیابی و نظارت الهی بر افکار و رفتار به عنوان میزان، معیار و اصول ارزشیابی در برنامه درسی تربیت اخلاقی قرار گیرد.

در مجموع کلیه مصاحبه شونده‌گان با ویژگی‌های عناصر الگوی پیشنهادی موافق بودند و الگوی مورد نظر را علی رغم نو و بدیع بودن مناسب و مطلوب می‌دانستند. ولیکن به نقش حیاتی معلم در اجرای چنین الگوهایی اشاره داشتند و نبود معلمان علاقمند و آموزش دیده در این زمینه را از آفات الگوی پیشنهادی می‌دانستند و در نهایت عدم همراهی و موافقت برنامه ریزان آموزشی

عدالت رفتار نمایند چراکه منشاء همه رفتارهای ناعادلانه افکار و اندیشه‌های ویرانگر و غیرمنصفانه می‌باشد.

مشورت: پیامبر اکرم (ص)، قطع نظر از وحی آسمانی، آنچنان فکر نیرومندی داشت که نیازی به مشاوره نداشت برای اینکه از یکسو مسلمانان را به اهمیت مشورت متوجه سازد و از سوی دیگر، نیروی فکر و اندیشه را در افراد پرورش دهد، در امور عمومی مسلمانان که جنبه اجرای قوانین الهی داشت (نه قانونگذاری) جلسه مشاوره تشکیل می داد (۱۴۳، ۲۸۶ بقره، ۸۴، ۱۷۱ نساء، ۸۷ مائده، ۱۵۲ انعام، ۶۲ مومنون).

بنابراین مشورت در امور تضمین کننده سلامت تصمیم‌سازی خواهد بود و آموزش این مؤلفه به کودکان دبستانی موجبات هم‌اندیشی، فراخوان اندیشه‌ها، تقویت اعتماد به نفس در مشورت کننده، رضایت خاطر سایر افراد را به دنبال خواهد داشت.

اعتدال: اسلام یک امت میانه است، امتی است که در تمام زمینه‌ها (علم و دانش، روابط اجتماعی، اقتصادی، شیوه‌های اخلاقی و اندیشه و رفتار و ...) از افراط و تفریط دور می‌باشد و در حد اعتدال قرار می‌گیرد (۲۸۶ آل عمران، ۳۸ مدثر، ۳۹ نجم، ۹۵ مریم، ۲۸ رعد)

آموزش آن به کودکان دبستانی موجب می شود که صراط مستقیم را ببینند چرا که اسلام فراخوان اعتدال و میانه روی، اندیشه ورزی، خرد پروری و مشورت می‌باشد.

مؤلفه‌های فوق در سه سطح شناختی، نگرشی و رفتاری در نظام آموزش و پرورش قابل توجه می‌باشند و باید تصمیم گیرندگان نظام آموزش و پرورش و به طور خاص گروه برنامه ریزی درسی و آموزشی دوره ابتدایی در تربیت به طور عام و تربیت اخلاقی به طور خاص به آنها پردازند.

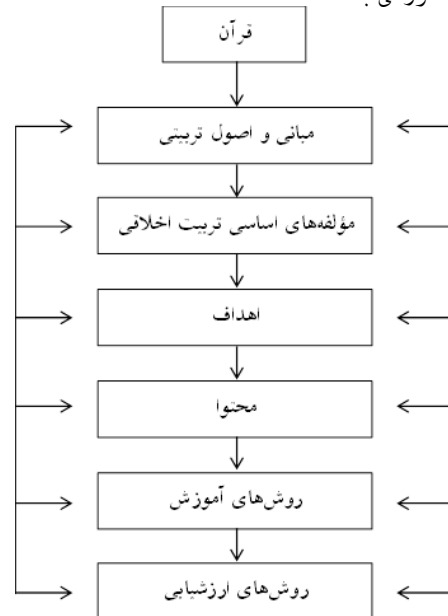
وضعیت تربیت اخلاقی در برنامه درسی فعلی یا رسمی دوره ابتدایی آموزش و پرورش چگونه است؟

به منظور شناخت وضعیت تربیت اخلاقی در دوره ابتدایی آموزشی و پرورش کتاب‌های تعلیمات اجتماعی و هدیه‌های آسمانی بر اساس مؤلفه‌های اساسی تربیت اخلاقی چون (مسئولیت پذیری، نقدورزی و علم آموزی، تواضع و فروتنی، تعقل و اندیشه ورزی، مشارکت، پرهیز از بی‌عدالتی، کمک به نیازمندان، احترام اجتماعی، حفظ محیط زیست طبیعی و اجتماعی، صدق و راستی، وفای به عهد، انصاف در گفتار و کردار، مشورت، اعتدال، پرورش اخلاقی) مورد مطالعه قرار گرفت، نتایج نشان داد بیشترین فراوانی مربوط به مؤلفه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی، علم-آموزی و احترام به علما، تعقل و اندیشه‌ورزی، پرورش اخلاقی می‌باشد که بسیاری از مؤلفه‌های اساسی تربیت اخلاقی در پایین-ترین سطح می‌باشند و مؤلفه‌هایی همچون نقدورزی، وجدان کاری، انصاف در اندیشه و رفتار بندرت به آنها پرداخته شده است.

برای مثال مؤلفه‌هایی همچون مسئولیت‌پذیری اجتماعی، نقدورزی، مشورت و مشارکت به عنوان بنیان تربیت اخلاقی و جامعه در حال توسعه در کتب این دوره در چند مورد محدود یافت می‌شود و در مواردی هم که مفاهیمی در این قالب وجود دارد در سطح دانشی یا حفظ و تکرار آن مضمون پرداخته شده است و موجبات ممارست و نهادینه شدن در شخصیت دانش آموز دبستانی را فراهم نمی‌نماید.

و نکته دوم در ارتباط با تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های مورد مطالعه این است که فقط سطوح پایین دانش را می‌سنجند و در

و درسی آموزش و پرورش می تواند حلقه مفقوده بین نظر و عمل در نظام آموزشی باشد.

شکل ۱. الگوی پیشنهادی برنامه درسی تربیت اخلاقی مبتنی بر قرآن در دوره ابتدایی آموزش و پرورش

نتیجه گیری

در الگوی پیشنهادی برنامه درسی تربیت اخلاقی مبتنی بر قرآن به چهار عنصر اساسی برنامه درسی (هدف، محتوا، روش‌های آموزش و ارزشیابی) پرداخته شده است. هدف یک برنامه درسی اسلامی باید رشد متعادل کل شخصیت انسان از طریق تربیت روح، ذهن و فکر، حواس فیزیکی و حوزه عاطفی بشر باشد. به طوری که شاید به این مرحله از تشخیص برسد که خود را خلیفه الله بداند، شخصی که خداوند به وی وعده قدرت جهان را داده است. اهداف یک نظام و مکتب تربیتی، بر اساس اصولی تعیین می شود که برگرفته از نگرش خاص آن مکتب به انسان و نظام ارزشی اوست. نظام تربیتی به کرامت انسان، آزادی و اختیار، وجود گرایش‌ها و استعدادها، مشترک فطری و کمال‌پذیر انسان اعتقاد دارد و انسانیت و حقیقت را وابسته به روح مجرد او می‌داند.

محتوای برنامه درسی تربیت اخلاقی باید ناظر به اهداف و ریشه در فرهنگ و ارزش‌های جامعه داشته باشد و نیازهای حال و آینده مخاطبان آموزشی را بداند و دانش آموزان را به طرف تفکر انتقادی و عمیق که در قرآن خواسته شده است، هدایت کند. در قرآن کریم اصول و روش‌هایی وجود دارد که از آنها می‌توان به منظور سازماندهی و تدوین محتوای برنامه درسی استفاده کرد. این روش‌ها عبارتند از: توالی، استمرار، تعادل، وسعت و وحدت.

از این نظر شیوه‌های تدریس و آماده سازی معلمان پیش از استخدام و ضمن خدمت نیز باید بر توسعه شخصیت معلم، بویژه از نظر روحی و اخلاقی که اکثراً از آن غافل شده اند، تأکید داشته باشد. معلمان مهمترین عنصر در به وجود آوردن تغییرات در آموزش می‌باشد و آنها باید از مسیر جدید آگاه باشند و قادر به دیدن و درک مسیر جدید باشند.

با تحقیق، تحلیل و تفسیر آیات در خصوص الگوی برنامه درسی تربیت اخلاقی روش‌های آموزشی و شیوه‌های تدریس چون: آموزش مستقیم، اندرنگویی، تعمق و مشورتی، تبیین مسایل اجتماعی، سیر و سیاحت در طبیعت، تذکر و یادآوری، ابتلا، عبرت آموزشی، دعا و نیایش، تبشیر و انذار، گفتگو، قصه گویی، روش‌های اخلاقی توصیه به صبر، عفو، گذشت، انفاق، اصلاح و بازگشت پیشنهاد می‌گردند. روش‌های ذکر شده مبتنی بر پژوهش با روش‌های بحث و مناظره، روش عقلانی، مشاهده و مطالعه طبیعت و تفکر، عبرت‌گیری از سرگذشت اقوام و ملل گذشته، پاداش و تنبیه، تمرین و تکرار و عادت دادن، که از جمله روش‌های مناسب آموزش در اسلام می باشد هماهنگی دارد.

چهارمین عنصر الگوی پیشنهادی برنامه درسی تربیت اخلاقی مبتنی بر قرآن، ارزشیابی می‌باشد که ناظر به سایر عناصر برنامه درسی یعنی اهداف، محتوا و روش‌های سازماندهی محتوا می‌باشد.

ارزشیابی یک فرایند برای دریافتن این که تا چند اندازه تجربیات یادگیری که توسعه یافته و سازمان دهی شده‌اند در عمل و در واقعیت نتایج مطلوب را ارائه کرده‌اند، می‌باشد و فرایند ارزشیابی شامل شناسایی نقاط قوت و ضعف برنامه است. مقیاس ارزشیابی، میزان یا درجه ای است که تغییرات در رفتار و در عمل روی داده‌اند. می‌بایست انتظار برخی تغییرات در رفتار دانش‌آموزان داشته باشیم، زیرا تغییرات در رفتار هدف های ما هستند اما متأسفانه دانش آموزان در آزمون‌های کتبی نمرات بالایی دریافت می‌کنند ولی رفتارهای اخلاقی مورد انتظار را بروز نمی‌دهند.

بنابراین برنامه درسی باید با توجه به تجربیات یادگیری که به دانش آموزان ارائه می شود شیوه‌های آموزشی و نوع ارزشیابی که اجرا می‌شود، مورد تجدید نظر، اصلاح و بازبینی قرار گیرد. در پژوهش حاضر روش‌های پیشنهادی زیر برای ارزشیابی قابل توجه می‌باشد که هم معیارها و اصول ارزشیابی تربیت اخلاقی را در برمی‌گیرند و هم روش‌های ارزشیابی که عبارتند از: قرآن و پیامبر- معیار ارزشیابی، اصل ارزشیابی الهی، اصل خود ارزشیابی، اصل ارزشیابی ضمن عمل و رفتار، اصل ارزشیابی حد و وسع و توان، اصل ارزشیابی مستمر و مداوم، اصل ارزشیابی به قصد باز خورد و بهبود.

قابل توجه است که اجرای روش‌های فوق نیازمند معلمانی آرموده، معتقد و معلمانی خلاق، آرموده و معتقد به مبانی ارزشی و فکری قرآنی در آموزش و ارزشیابی می‌باشد که خود به این روش‌ها آشنا و آموزش‌های لازم را دیده باشند تا بتوانند روش‌های مورد نظر را اجرا نمایند. پیشنهاد می‌گردد که با توجه به کاستی‌ها و نقاط ضعفی که در محتوای کتب درسی مورد تحلیل وجود دارد این کتب مورد بازبینی و تجدید نظر قرار گیرند و به مؤلفه‌های اساسی تربیت اخلاقی مستخرج از قرآن در برنامه درسی رسمی توجه شود چرا که مسائل و مشکلاتی که در جامعه ایرانی-اسلامی حاکم است و در رفتار حال حاضر دانش آموزان مشهود است و در رفتار آینده افراد جامعه هم خود را نشان خواهد داد ناشی از عدم توجه به این مؤلفه‌ها در برنامه درسی رسمی می باشد که لزوم توجه جدی دست اندرکاران برنامه‌های درسی و آموزشی نظام تربیتی را می‌طلبد که به تغییرات مورد نظر توجه و آنها را لحاظ نمایند.

Delara Nemati Pir Ali, the Causes of Moral Decadence Mentioned in the Ethical Systems of the Holy Qur an and in Four Gospels. 2012; 2(2): 5.

Eilks, I., Hofstein, A. learning about the nomenclature of organic substances by the creation of stop-motion videos, Chem. Act, 2017, 109, 36-38.

Oplatka, I. and Arar, K. Emotion Management and Feelings in Teaching and Educational Leadership (Studies in Educational Administration), Emerald Publishing Limited, 2019, pp. 111-129

Jahan, Javad. Adib Manesh, Marzban. Pak Seresht, Mohammad. Explaining and analyzing the elements and components of the curriculum of thoughtful action (Schwabi pragmatism) based on valid scientific sources and documents, qualitative research in the curriculum, 1396, Volume 3, Number 6, pp. 42-1.

Momeni Rad, Akbar. Qualitative content analysis in research, nature, stages and validity of results, Educational Measurement Quarterly, 1392, Volume 4, Number 14, pp. 222-187.

Mohebbi, Ali Musapur, Nematullah. Kiamanesh, Alireza. Haji Hossein Nejad, Gholamreza. Investigating the Factors Affecting the Latent Curriculum of Islamic Thought in the Undergraduate Course and Presenting Strategies for Its Improvement, Educational Psychology (Psychology and Educational Sciences), 1389, Volume 6, and Number 19, pp. 87-69.

Tabatabai, Seyed Mohammad Hussein. Tafsir al-Mu'izzan, translated by Sayyid Muhammad ibn Baqir Musawi Hamudani, Qom, Islamic Publications Office. 1382

Hashemi, Seyed Ahmad Rostami Tangaki, Arman. Vocational Ethics and Education, 3rd International Conference on Applied Research in Educational Sciences and Behavioral Studies and Social Injuries, Iran, Soroush Hekmat Mortazavi Center for Islamic Studies and Research. 1396

Fathi Vajargah, Kourosh. Basic Principles and Concepts of Curriculum Planning, Tehran: Teachers' Science. 1393